

צורת האות חי"ת

כתב חב"ד

כתב ספרדי

כתב האר"י הקדוש

כתב בית יוסף

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קד עמוד ב
...נתכוון לכתוב חי"ת וכתב שתי זייני"ן...פטור

רש"י מסכת שבת דף קד עמוד ב

נתכוין לכתוב חי"ת - ודילג הקולמוס, ולא נראה הגג של חי"ת, אלא שני הרגלים, ונראה כשני זיינין.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קד עמוד ב

תנא: הגיה אות אחת - חייב. השתא כתב אות אחת - פטור, הגיה אות אחת חייב? אמר רב ששת: הכא במאי עסקינן - כגון שנטלו לגגו של חי"ת ועשאו שני זיינין. רבא אמר: כגון שנטלו לתגו של דל"ת ועשאו רי"ש. תנא: נתכוין לכתוב אות אחת ועלו בידו שתיים - חייב והתנן: פטור! לא קשיא, הא - דבעי זיוני, הא - דלא בעי זיוני.

רבינו חננאל מסכת שבת דף קה עמוד א

תנא נתכוון לכתוב אות אחת ועלתה בידו ב' חייב. והתניא פטור ושניין בדבעי זיונא. פ"י כגון צריך לכתוב טי"ת ומדי רהוטו לא הדביק בו (לצלם האחרון ונמצא כאילו פו) איבעי זיונא כדי שיתראו צורת האותיות פטור שעדיין אינה כתובה. ואם לא חייב. ודוקא שצריך (פו) בענין שכתבו:

רש"י מסכת שבת דף קה עמוד א

ועלו בידו שתיים - היינו נמי מתכוין לכתוב חי"ת וכתב שני זייני"ן.

דבעי זיוני - שעדיין צריכות ראשי הזיינין לזיינן בתגין שלהן שהזייני"ן צריכות שלשה זיונין ימין ושמאל ולמעלה כדאמרין במנחות (כט, ב).

תוספות מסכת שבת דף קד עמוד ב

נתכוין לכתוב ח' וכתב שני זיינין - וא"ת מאי איריא נתכוין לכתוב ח' דלא נעשית מחשבתו אפילו נתכוין לכתוב ז' אחד וכתב שני זיינין פטור כמו נתכוין לזרוק ב' וזרק ד' (עג). וכן קשה אבריייתא דמייתי בגמרא נתכוין לכתוב אות אחת ועלו בידו שתיים חייב אמאי חייב מ"ש מנתכוין לזרוק שתיים וזרק ד' וי"ל דמיירי כגון שהיה צריך לכתוב שתי אותיות איזה שתי אותיות שיהיו דהשתא נתכוון לדבר איסור וגם נעשית מחשבתו ואפילו הכי פטור כדמפרש בגמ' משום דבעי זיוני וא"ת מאי איריא נתכוין לכתוב חי"ת אפי' נתכוון לכתוב שני זיינין וכתב בלא זיון פטור וי"ל דנקט נתכוין לכתוב ח' לרבותא דדוקא כתב שני זיינין דבעי זיון פטור אבל כתב שתי אותיות אחרות דלא בעו זיון חייב ואף על גב דהשתא מיהא לאחת הוא דמתכוין.

תוספות מסכת שבת דף קה עמוד א

והתניא פטור - אין נראה לר"י לגרוס והתניא דאמאי לא הוה פריך ממתני' ומיהו איכא למימר דמתני' לא קשיא ליה מדקתני וכתב שני זיינין ולא נקט ב' אותיות אחרות דלא בעי זיוני משמע דמשום זיון פטר ליה אבל מבריייתא דקתני סתמא פריך שפיר אבל קשה דאי ברייתא היא הא דפריך מינה אמאי נקט נתכוין לכתוב אות אחת ועלו בידו שתיים אפי' נתכוין לאותן שתיים שכתב וכתב בלא זיון פטור כיון דמוקמי לה בדבעי זיוני דהא בבריייתא לא קתני וכתב שני זיינין דנוכל לומר דאתי לאשמעינן הא כתב שתי אותיות אחרות דלא בעי זיון חייב כדפירשתי במתניתין לכך נראה דמתני' פריך וגרסינן והתנן.

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף קד עמוד ב

גירסת רש"י ז"ל רבא אמר כגון שנטלו לגגו של דלית ועשאו ריש. פ"י דאע"ג שלא הגיה אלא אות אחת הרי זה חשוב מעשה רב כיון שאסור לשהות ספר תורה שאינו מוגה, והוה ליה כתב אות אחת והשלימו לספר וטעם נכון הוא, אלא דתמיהא מילתא מדנקט האי לישנא רבא אמר כגון שנטלו לגגו של דלית וכו', מאי כגון, דהא בכי האי גוונא טובא איכא, והכי הוה ליה למימר רבא אמר לעולם שהגיה אות אחת ושאני הכא דהוה ליה כהשלים את הספר, ויש ספרים שגורסים רבא אמר כגון שנטלו לגגו של דלת ועשאו יוד ריש דאתיא כדרב ששת, אלא שנתן צורה אחרת בדבר, הא לאו הכי פטור, דלא דמי למשלים אות אחת בספר, שהיה הספר נראה חסר קודם לכן, מה שאין כן במגיהה ומשום טעות אות אחת אינו אסור לשהותו, כנ"ל.

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף כט עמוד ב

אמר רבא: **שבעה אותיות צריכות שלשה זיונין, ואלו הן: שעטנ"ז ג"ץ. אמר רב אשי: חזינא להו לספרי דווקני דבי רב, דחטרי להו לגגיה דח"ת ותלו ליה לכרעיה דה"י; חטרי להו לגגיה דח"ת, כלומר חי הוא ברומו של עולם; ותלו ליה לכרעיה דה"י, כדבעא מיניה רבי יהודה נשיאה מר' אמי, מאי דכתיב: +ישעיהו כ"ו+ בטחו ב"י' עדי עד כי ביה יי' צור עולמים? אמר ליה: כל התולה בטחונו בהקב"ה - הרי לו מחסה בעולם הזה ולעולם הבא,**

רש"י מסכת מנחות דף כט עמוד ב

שלשה זיונין - ג' תגיין קטנים בכל אחת בשין רגל השמאלית וכן בעין בראש הרגל הפנימי וכן כולם ואותם ג' תגיין אחד נוטה לימין ואחד נוטה לשמאל ואחד למעלה.

שעטנז גץ - והוא הדין לצדיק כפופה ולנון פשוטה.

חטרי לגגיה דחית - **לגגו של חית עושין למעלה כעין חוטר כזה** ח כלומר הקב"ה חי שוכן ברומו של עולם ח"ת היינו חי.

תוספות מסכת מנחות דף כט עמוד ב

שעטנז גץ - יש מפרשים ג' זיונים השנים לצד שמאל אחד מלמעלה ואחד מלמטה והאחד לצד ימין כזה **שעטנ"ז ג"ץ ובפי' שבת** **כתיבת יד רבי' ש"י צייר אחד מימין ואחד משמאל ואחד מלמעלה כזה** **עוד פי' שיש שעושין** **שלשתן למעלה כזה** **מ"ר כתיב בשימושא רבה דמשמע טט דלטטפות צריכה ג' ג' זיונין ור"ת** **כתב בתיקון ס"ת שלו שהוא שיבוש, מ"ר.**

דחטריה לגגיה דח"ת - פי' בקונטרס שהגביה רגל שמאלו של ח' עד למעלה כזה **ור"ת פירש באמצע גגו של חית גבוה מעט כמו חטרתא דגמלא דבאמצע כזה** **ולפי' הקונטרס לא יתיישב כל כך הא דאמרינן בסוף הבונה (שבת דף קד:) כגון שנטלו לגגו של חית ועשאו שני** **זיינין.**

ר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף לז עמוד ב

ואמרי' נמי שלא יכתוב חית"ן היה"ן פי' שלא ירחיק הקו האחרון מגג האות כעין ה"א וצריך גם כן לעשות שני ראשין לגג החית"ן כגון זו **ולא סגי בראש אחד בלבד כגון זו** **וראיה לדבר מדתנן בפרקין נתכוין לכתוב ח"ת וכתב שני זיינין** **ואמרי' נמי בגמ' כגון שנטלו לגג של ח"ת ועשאו** **שני זיינין דאלמא שני ראשין יש לו לגגו של ח"ת:**

רמב"ם הלכות שבת פרק יא

הלכה יג

הכותב אות אחת אף על פי שקורים ממנה תיבה שלימה פטור, כיצד כגון שכתב מ ל והכל קורין אותה מעשר, או שכתבה במקום מנין שהרי היא כמו שכתב ארבעים הרי זה פטור, **המגיה אות אחת ועשה אותה שתיים כגון שחלק גג החית ונעשית שני זינין חייב, וכן כל כיוצא בזה.**

הגהות מיימוניות הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק א

ח בפרק הקומץ רבה חזינן להו לספרי דוקני דחטרי ליה לגגיה דח"ת כלומר חי ברומו של עולם ופירש רש"י **מקל מתרגמינן חוטרא פירוש שעושין לו מקל למעלה לצד שמאל ורבינו תם פירש דחטריה לשון חטרת גמל שיש גובה לח' באמצע מדאמרינן לגגה דח' ולא קאמר תגיה דח' דדבר שהיא למעלה בסוף האות נקרא תגא ומה שלמעלה באמצע האות נקרא גגה כדאמרינן בפרק הבונה כגון שנטלו לגגה דח' ועשאה שני זיינין והרי הזיין צריכא זיון אלמא במחיקת אמצעיית הח' נעשית שני זיינין ותגיין שלהן וגבי ד' קאמר נטלה לתגה דד' ושווייה לר' דהיינו חודה שלאחריה וכן בסוטה ובעירובין פרק קמא וכן גורס ר"ת בהבונה גבי ח' לגגו וגבי ד' לתגו וגבי ה' לתגו. ובאלפא ביתא דרבי עקיבא נמי אמר מ"ט ח' אינו קשור כתר מפני שבעלי חטא יש להן גנאי ובשת ואם הוא בסוף האות אם כן יש לה כתר. ויש שעושים שניהם להוציא מן הספק והא דקאמר ח' אינו קשור כתר היינו שאין מחוייב לעשות אי נמי כיון שנראה בתחלת רגל שמאלי כמו שרגילים סופרים לעשות אין נראה כתר ולצד ימין קאמר מפני מה אין ח' קשור כתר כי שם אין רגילות לסופרים לעשות וגם משם יש לדקדק שאין לה עוקץ לצד ימין. ובערוך משמע כפירוש רבינו תם שכתב זוקפין מעט לגגו של ח"ת כמקל שמראה אותו חוטר שחי הוא ברומו של עולם עכ"ל. והנה רבינו תם בעצמו במגילה אשר כתב קיים גם דברי רש"י כדלעיל:**

חידושי מים חיים הלכות שבת פרק יא (פרי חדש)

הלכה יג

[יג] **המגיה אות אחת ועשה אותה שתיים וכו'.** וקשה בגמרא איתא תניא הגיה אות אחת חייב ופרכינן השתא כתב אות אחת פטור הגיה אות אחת חייב ומשני רב ששת כגון שמחמת הגהתו נעשו שתי אותיות דהיינו שנטלו לגגו של ח"ת ועשאו שני זיינין. **ורבא שני כגון שנטלו גגו של ד' ועשאו ר"ש פי' רש"י** **דבדבר מועט חייב הואיל וזהו תיקון הספר הו"ל ככתב אות אחת והשלימה לספר דחייב. וידוע דהלכה כרבא דבתרא הוא. ולפי"ז תימה על הרב למה לא פסק כרבא דמחייב אפילו אהגהת אות אחת. ונ"ל שהרב הוקשה לו לשיטת רש"י דאם איתא דמייירי במגיה ספר א"כ מאי דעתיא דמקשן דאקשי השתא כתב אות אחת פטור וכו' שאני הכא דבהגהה אחת מתקן כל הספר וכסברת רבא ותו מאי דוחקיה דרב ששת לאוקמי בנטל גגו של ח' ועשאו שני זיינין ותו קשה טובא לישניה דרבא דקאמר כגון וכו' אטו מה היא הגהה אתא לאשמעינן ולא הל"ל אלא מגיה שאני. ולכן נ"ל שסובר הרב ז"ל דרב ששת ורבא לא פליגי לענין דינא ולא מיירי הכא במגיה ספר ומש"ה קשיא לן השתא בכתב אות אחת פטור כ"ש במגיה אות אחת ורב ששת שני שע"י הגהתו נעשו שתי אותיות וה"ל ככותב שתי אותיות, ורבא שני דברייתא לא נחית להכי אלא לאשמעינן דההגהה מקרי כתיבה וממילא דבעי הגהה שתי אותיות דומיא דכתיבה דלא עדיפא הגהה מכתובה והיינו דקאמר רבא כגון שנטלו לתגו של דל"ת ועשאו ר"ש כלומר ובכה"ג מקרי כתיבה. והשתא ניחא שהרב פסק כרב ששת משום דהוי רבותא טפי שאף שבהגהה אחת נעשית שתיים מיחייב ורבא לא נייד מטעמיה דרב ששת משום דפליג אדיניה אלא משום דמשמע ליה דוחק לאוקומי ברייתא כאוקימתא דרב ששת ודוק:**

טור אורח חיים הלכות תפילין סימן לו

...ח"ת איתא בפרק הקומץ חזינא לספרי דוקני דחטרי לגגה דח"ת ופי' רש"י כמין חוטרא של צד שמאל יש לה למעלה כמין מקל כזה ור"ת פירש יש לה להיות גובה באמצע גגה כזה מלשון חטוטרות ...

בית יוסף אורח חיים סימן לו

...ומצאתי כתוב על מאי דאמרינן חזינא לספרי דוקני דחטרי לגגיה דח"ת יש לתמוה על הסופרים שאין חוששין לזה אלא בחי"ת דוחרה שהרי בכלול צריך זה התיקון וכן כתוב בסמ"ק ואולי חששו לזה בעבור שיסתלק חרון אף שעשו אותה גבוהה למעלה אבל בחי"ת אחרות עשו כדברי רש"י ונראה לפי האמת שאינו פוסל שהרי לא אמרו אלא חזינא לספרי דוקני שנראה שהמדקדקים עושים זה לא שנראה להכרח לעשיית האות ומ"מ טוב הוא לעשותם בכלום עכ"ל. ...שמצאתי קונדרים לחכם אחרון שמו ה"ר יצחק ברוך שאמר מדבר בדרך ארוכה בצורת האותיות וייטבו דבריו בעיני ולכן ראיתי להעתיקו פה. וזה לשונו:

...תהיה כמו שני זייני"ן רחוקים זו מזו כעובי קולמוס ומחברים בגג גבוה יחדיו אבל הזיי"ן שבצד ימין יהיה ראשו עגול לצד ימין ומקל קטן יהיה עליה בצד שמאל:

... ח"ת יהיו שני רגליה דומים לשני זייני"ן ממש ולא כמו דלי"ת וזיי"ן כדאמרינן בהבונה דאי נטל גגה דח"ת ומשוי לה תרי זייני"ן וגגה גבוה באמצע דאמרינן בהקומץ (כ"ט): חזינא להו לספרי דוקני דחטרי לגגיה דח"ת כלומר חי ברומו של עולם ופירש ר"ת (תוס' שם ד"ה דחטריה) שהוא מלשון חטוטרת גמל ופירושו גג גבוה באמצע אבל רש"י פירש חוטרא מקל והוא מצד שמאל ואנו עושים כדברי שניהם והוא דאמרינן באלפא ביתא דרבי עקיבא ח"ת מפני מה אין קושר כתר מפני שבעלי חטא יש להם בושט משמע שאין לה מקל תירץ בהגהות מיימוניות (תפילין פ"א אות ז) מקל שבצד שמאל שרגלים הסופרים אף בלא חיובא אין ידוע שהוא כתר מחוייב ומשם דקדק בהגהה שאין לעשות לה עוקץ בצד ימין ויהיה שמה הקרן עגול בלא זווית ועובי קולמוס תהיה בין שני זייני"ן כדי שתהא החי"ת מרובעת ארכה כרחבה: ...וכן אם האריך החי"ת עד שנשתנה צורת הזייני"ן פסול: ...

...ומ"ש באות ח"ת כתבוהו הרא"ש וספר התרומה והגהות והאגור (פ"ה אות ח) והזכירו רבינו: ומ"ש ואנו עושים כדברי שניהם כן כתוב בספר התרומה והגהות והאגור וכן כתוב במרדכי בפרק הקומץ (ה ע"ג) וזה לשונו ר"ת היה אומר לעשות שניהם מקל בראשה דרך כתיבתה וגם כדפירשתי גבי גבוה באמצעיתה וגם לא מיפסל בהכי אפילו אינה נעשית כדרך כתיבתה כיון דקרי לה תינוק דלא חכים ולא טיפש: וז"ל הר"י אסכנדרני ח"ת היא מהאותיות המרובעות על כן אין להאריך אותה בסוף שיטה דאי הכי לא הויה שני זייני"ן וכן אין לעשותה כמין דלי"ת וזיי"ן וכתב בספר יראים יעשה כרש"י וכר"ת ואין בתוספת זו קלקול לאות ואי משום הא דאמרינן באותיות דרבי עקיבא ח"ת אין קשור לה כתר פירוש שאינו מחוייב לעשות כן ובלבד שיעשנה בסוף הגג לצד שמאל שתהא נראה כמו ראש רגל שמאל ולא למעלה ככתר על גגה ולא יאריך בגגה כלל ואם האריך פסולה ובתפילין אין לה תיקון עכ"ל: ...מצאתי כתוב אם חוטרא דח"ת למעלה אינם נוגעים זה לזה אך מכל מקום אין ניכר להדיא פרידתם והראינו לתינוק חכם וקראו כשני זייני"ן ואין התינוקות מורגלין באלו דאפילו המוכשר כתיקונו קורין לו שני זייני"ן נראה דשרי לתקן כי היכי דשרי מהר"מ לתקן כשאין גוף האות נוגע ואי משום דתינוק לא קרי היינו משום שאין מורגל בחי"ת דחוטרא ודאי אי הוה מופרד להדיא עד שנראה כשני זייני"ן ונשתנה צורת האות אהא לא הוה דייקנין מאין תולין דגרע דאין כאן אות: ...ואות ח"ת מחלוקת רש"י ור"ת שרש"י מצריך לה תג בסוף גגה כאחרים ולא באמצע כמו שכותבים הסופרים ור"ת אומר שאין לעשות לה גג אבל עושה לה חטוטרת ויש שאומרים שסימן אותיות שיש להם תג אחד הבק"י בלבד אבל דלי"ת וח"ת אינם בכלל שלא נמצא בשום מקום שיש לתייגם ויש שכתבו אף על פי שדלי"ת לא נמצא בפירוש מאחר שמצינו בפירוש שיש לתייג הה"א וכל ה"א תחלתה כתובה דלי"ת א"כ יש לתייג הדלי"ת כה"א עכ"ל:

מגן אברהם סימן לו

נ"ל דאם עשה ח"ת כדעת רש"י כזה /במקור מופיע דוגמא/ כשרה כמ"ש ב"י שמצא כתוב ועוד כתב בשם ריא"ס ח"ת היא מאותיות המרובעות לכן אין להאריך אותה בסוף שיטה דא"ה לא הוי ב' זייני"ן וכן אין לעשות כמין דלי"ת וזיי"ן [ואם עשה כן יגרור מן הד' עד שתעשה זיין ע"ת מהר"א מוטל] וצ"ל דמירי בענין שהחטוטרת במקומו עומד וכתב בס' יראים דיעשה כשניהם כרש"י ור"ת ואין בתוספת זה קלקול אות ואי משום הא דאמרי' באותיות דר"ע ח"ת אין קשור לה כתר פי' שאינו מחוייב לעשות כן אבל אם רוצה לעשות עושה ובלבד שיעשנה בסוף הגג לצד שמאל שתהא נראה כמו ראש רגל שמאל ולא למעלה בכתר על גגה ולא יאריך בגגה כלל ואם האריך פסול' ובתפילין אין לה תיקון עכ"ל ונ"ל דמירי שעשה ב' זייני"ן וגג רחב דלא הוי חטוטרת' אבל אם עשה החי"ת כדע' רש"י אפי' האריך בה כשר בדיעבד אע"פ שאינה מרובע':

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן לו

ויש לי קושיא אחת, אכתבנה פה. בשבת ק"ה א' מסיק דנתכוין לחי"ת וכתב ב' זייני"ן דפטור הא זייני חייב. ומבואר מכאן דשעטנ"ז ג"ץ בלא זיוני לאו אות כלל (הדרשה פרישה אות ט העיר בזה), ואלו רב (אשי) [ששת] שם ק"ד ב' אהא "דהגיה" אות אחת חייב, שנטל לחוטריה דח"ת ועשאה ב' זייני"ן, וכן פסק הר"מ פרק י"א משבת הלכה י"ג, משמע אפילו בלא זיי"ן "דהגיה" משמע (החסרים) [החסרים] ולא שום כתיבה כלל), והר"מ ז"ל השמיט הא דחייב בזיוני, ועיין תוספות שם ק"ד ב' ד"ה נתכוין וק"ה א' ד"ה והתניא, א"כ משמע דלרב ששת הא ברייתא דלא כהלכתא, ומכל מקום צ"ע. ומיהו רושם נמי חייב, ועיין שבת קג. וברש"י [ד"ה משום רושם], וי"א כן אפילו כתב משיט"א חייב ב' אותיות, א"כ כש"כ בלא זיוניה. וההיא דשבת [קה]. י"ל שכותב כן בספר תורה תפילין מזוזה דלכתחלה בעי זיוניה עכ"פ, ולא נתקיים מחשבתו, והבן. ולפ"ז אם כתב אותיות שבורות בשבת ב' אותיות, אם נתכוין כך חייב כמו רושם, (עיין ר"מ מהל' שבת יא, יז), ולר"ת [הלכות ס"ת לר"ת, מובא בב"י ד"ה וא"א ז"ל כתב מא, ב] פטור דאין כשר כהאי גוונא בספר תורה, ואי"ה יבואר עוד

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן לב

ח ידוע מחלוקת רש"י [ד"ה חטרי] ותוספות מנחות כ"ט ב' [ד"ה דחטריה]. וב"י בסימן ל"ו [צורת אות ח, השני] וירא שמים יוצא ידי שיניהם, ב' זיינין וחטוטרת בראשו ומקל כעין תג בשמאל. ובב"י משמע דיש אומרים כשר בחי"ת כרש"י דאמר [בגמרא שם] ספרי דווקני, משמע לכתחלה. ובה"א דתליא אי דבוק פסלין, אית לומר כן בחי"ת, ועכ"פ סופרים שעושין חי"ת פשוטה ובלא מקל יש ספק א' לומר דפסולה, מה שאין כן כשעושין כאחד מהם יש ספק ספיקא, ומהראוי לכתחלה לצאת ידי שניהם. ועיין מ"א [סימן] ל"ו אות ג' בשם עולת תמיד [סימן לב ס"ק מד] ומהר"א מוט"ל [בתשובות כת"י, מובא בע"ת שם]. עשה ד' זינין וחטוטרת, יגרר הדלי"ת "עד" שתעשה [זיינין], ואיני יודע זה דנפסל צורתה ולא מהני גרירה כל שאין כותב ומשלימה, כמו דלי"ת במקום ו"ו, צריך לגרור עכ"פ "כל" הגג, וצ"ע. ובחי"ת קולא אף על פי שאין תינוק יודע, כמבואר בסימן ל"ב סעיף כ"ה. אבל חי"ת פשוטה שאין נוגעים רגליה, ותינוק קורא, אפשר לתקן כמו יוד"י האלפין כששתי רגליה אין נוגעין, או ימין, אבל שמאל לא מהני, כמו צד"י יוד"ו נ"ן, וכל שכן זה שדומה לה"א, ובאינו יודע התינוק, פסולה, כי מורגל בחי"ת פשוטה, עיין מ"א [ס"ק] ל"ז:

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן לו

ומה שכתב בחי"ת מחלוקת רש"י ור"ת, במנחות כ"ט ב' חטריה לחי"ת, רש"י פירש מרובעת ומקל בראשה לצד שמאלית, ור"ת פירש שני זיינין וחטוטרת באמצע. ומה שכתב דלי"ת וזיינין ועם חטוטרת יגרור הדלי"ת, יש לתמוה דא"כ הוה חק תוכת כל שאין עושה מעשה בגוף האות ולא מבטל צורתו הוה חק תוכת, וכבר כתבנו כן בסימן ל"ב [אשל אברהם אות כג] ובפתיחה [ד"ה ומהו], יע"ש בזה. וכתב עוד דאם עשה חי"ת כר"ת אין להאריך בסוף השיטה ולכתוב ב' זיינין רחוקים זו מזו וגג רחב עליהם לא הוה חטוטרת, אבל חי"ת מרובעת כרש"י דיעבד אם האריך כשר. ועיין ר"מ הלכות שבת פרק י"א הלכה י"ג "שחלק" גג החי"ת, משמע לכאורה כרש"י שחקק בגג והפריד ונעשים עתה ב' זיינין, ועיין תוספות מנחות כ"ט ב' [ד"ה דחטריה] שכתבו לא יתישב כל כך, אבל קושיא ליכא כמו שכתבת.

רבי עקיבא איגר מסכת מנחות דף כט עמוד ב

אמר רבא שבעה אותיות כו'. (הגה עי' מש"ה לק' ל' ע"ב ד"ה אולם). ע"ד ספיקתו דמר באות ח' שצורתו ב' זיינין וחטוטרת ע"ג, אם הזיינין צריכין זיון.

לענ"ד פשוט שא"צ זיון דהא רבא אמר דשעטנ"ז ג"ץ צריכין זיון ולא חשיב גם לאות ח', אף אם נדחוק כיון דצורת הח' הוא ב' זיינין נכלל בכלל הז' דשעטנ"ז, הא מ"מ רבא אמר שבעה אותיות צריכין זיון הרי דרק שבעה ולא שמנה. ואולי יש ליישב בזה מימרא דרבא דאמר שבעה אותיות צריכין זיון מנינא למה לי' והיינו דלא נטעה דגם ח' צריך זיון לזה אתיא מנינא לומר שבעה ולא שמנה.

גם הא לשיטת רש"י בההיא דחטריה לגגו דח' שמגביהין רגל השמאלי למעלה א"כ אין האות ח' בצורת זיון כלל וא"א לכללו בכלל שעטנ"ז ג"ץ, וא"כ אם נידון כהוכחת מעכ"ת נ"י מסוגיא דשבת דנטלו לגגו דח' ועשאו ב' זיינין דמוכח מזה דח' צריך זיון יהיה זה תיובתא לפירוש רש"י הנ"ל דהוכחנו דלשיטתו בודאי א"צ זיון.

וביותר דאם נידוק מהראיה הנ"ל דבעי זיון, יהא מוכח דצריך ששה זיונים וזה ודאי אינו לפירש"י בתמונת הח', והרי תוס' במנחות לא סתרו פירש"י מכח קושיא זו, ובאו רק בטענה קלושה מלשון דנטלו לגגו דח' היינו מדלא נקיט דחלקיה לגגיה דח' ולא הקשו בדעדיפא מיניה מכח קושיא זו כיון דמוכח משם דח' צריך זיון דזהו ליתא לפירש"י וכנ"ל, אע"כ דליכא הוכחה מסוגיא זו לענין זיון, א"כ מה"ת לן להמציא פלוגתא חדשה בין רש"י ותוספות לענין זיון, לזה נלענ"ד ברור לדינא דא"צ זיון.

ובעיקר ראית מעכ"ת נ"י מההיא דנטלה לגגו דח' להוכיח מזה דח' צריכה זיון, לענ"ד י"ל דבאמת מזה מוכח שיטת הרמב"ם וסייעתו דזיון אינו מעכב, ומה שתמה מעכ"ת נ"י על שיטה זו מהא דאמרין בסוגיא דשבת פ' הבונה האי דבעי זיוני, ואם איתא דבדיעבד כשר אמאי אינו חייב משום שבת, לענ"ד אדרבא משם קצת סיוע, מדלא קאמר הא באותיות הצריכין זיון וכו', דהוי משמע דהך ברייתא מיירי באותיות דשעטנ"ז ג"ץ ואידך ברייתא מיירי משארי אותיות, וקאמר האי דבעי זיוני, משמע יותר דבא לומר דתרווייהו באותיות שעטנ"ז ג"ץ, אלא דהא היכא דבעי לזיוני דרוצה לכתוב בדיוק ובהכשר לזיון אותיות הצריכין זיון מש"ה בעוד שלא עשה הזיון לא נגמרה מלאכתו, והא דלא בעי זיון, היינו אינו רוצה לזיינם, ומ"ש בתוס' שם דגם אם רוצה לכתוב ב' זיינין אינו חייב בעוד שלא זיינם, י"ל היינו ג"כ בכה"ג דרוצה לזיינם, וכיון שכן ניחא ההיא דנטלו לגגו דח' דמיירי באינו רוצה לזיינם.

ומ"מ נראה לענ"ד ליישב גם לשיטת הטור דהזיון מעכב דהר"ן שם בשבת הקשה אההיא דנטלו לגגו דח', וכן בנטלו לגגו דד', הא הוי חק תוכות ותירץ דמ"מ גבי שבת ליכא קפיידא דכל דהוי מלאכת מחשבת חייב עיין שם, א"כ י"ל כיון דחזינן דאפי' בחק תוכות דממעטינן מוכתב ולא וחקק דהוי פסול בגוף הכתיבה דהאות, מ"מ חייב בשבת, מכ"ש לענין זיון דנראה דאפילו להסוברים דהזיון מעכב לא משום דבלא זיון אין האות שלם והזיון מגופו של אות, אלא דכך הדין והכשרו של ס"ת דאותיות אלו צריכין זיון לאיזה טעם ודרש, ואם אינם מזוינים דמעכב היינו לענין הכשירו דהס"ת, אבל מ"מ האותיות שלימות בלא זיון וכשרים בגט אשה, א"כ מכ"ש דחייב לענין שבת, ולפ"ז גם להטור צריכין לפרש בההיא דאמרין הא דבעי זיוני, היינו דהוא רוצה לכתוב בזיון וכנ"ל, א"כ ניחא גם להטור הא דנטלו לגגו דח' די"ל דמיירי באינו רוצה לזיינם.

עוד נ"ל ליישב דלכאורה יש לתמוה על הר"ן הנ"ל דמ"מ יקשה בשינויא דרבא דנטלו לגגו דד' ועשהו ר' דחייב משום דהשלימה לספר דתיקן להספר משום אל תשכן באהליך עולה כדפירש"י, והרי עדיין הספר פסול משום חק תוכות, ועודו בכלל אל תשכן, ואפילו ללמד מתוכו אסור שמא יקרא בו בצבור כמ"ש האחרונים, וא"כ לא תיקן כלום, ולזה צ"ל דמיירי בשאר ספרים דניתנו ללמוד מתוכם ולית בהם שייכות חובת קריאה בצבור, אלא דקושיית הר"ן היה כיון דממעטינן מוכתב

ולא חקק א"כ אין שם כתיבה עלה ולא מקרי כותב בשבת, וע"ז תירץ שפיר דמ"מ הוי מלאכת מחשבת, ומיירי באמת בשאר ספרים דהוי תיקון מעליא.

ובזה מדוקדק לישנא דרבא דנטלו לגגו דד', דלכאורה תמוה, הא עיקר התירוץ דמיירי בהשלימה לספר, א"כ למאי צריך רבא לפרש באיזה אופן הגיה דזה אינו צורך ועיקר להתירוץ, יהיה ההגה"ה באיזה אופן שיהיה ג"כ עולה התירוץ שפיר דהשלימה לספר, ולפי הנ"ל ניחא, דאי יהיה הפירוש בענין שנפל טפת דיו על האות ונשתנה צורת האות לגמרי ונטל להדיו ונעשה אות, בזה יקשה ממנ"פ, אי בס"ת עדיין לא תיקן דהא הס"ת פסולה משום ח"ת ואי בשארי ספרים ל"ש בזה אל תשכן כו' דאין עליו שם עולה כיון דאינו יכול ללמדו עי"ז בשבוש, דהא צורת האות נשתנה לגמרי ומותר לקיימו בביתו וללמוד בו, לזה נקט דמיירי בנטלו לגגו דד', והיינו דהיה דומה הר' לד', דעי"ז יקרא התיבה בטעות וילמוד בשיבוש, זהו בכלל אל תשכן באהליך עולה.

ובזה מיושב הא דנקט רש"י דהתיקון משום אל תשכן, ולכאורה תמוה דהתיקון בפשוטו דיכול לצאת בזה ידי חובת הקריאה, ואף דבזה י"ל דרש"י ס"ל דס"ת שחסר אות כשר לקרות בו, כדדייק הר"ן פ"ב דמגילה (דף רס"א) מ"מ עדיין יש לדקדק, אמאי לא פירש"י על גוף הברייתא לעיל בדין דכתב אות אחת והשלימה לספר, הו"ל לפרש הטעם דתיקן משום אל תשכן, ואמאי נטר רש"י לפרש כן עד שנויא דרבא, ולפי הנ"ל ניחא, דבברייתא י"ל בפשוטו דמיירי בס"ת והוי בפשוטו התיקון דיכול לצאת בו י"ח הקריאה אבל באוקימתא דרבא דע"כ לא מיירי בס"ת דהא עדיין לא תיקן, דהס"ת פסול משום ח"ת, וע"כ מיירי בשאר ספרים, והוצרך רש"י לפרש דהתיקון משום אל תשכן וכיון שכן ממילא מיושב, דלטור דס"ל זיון מעכב י"ל דגם הך שנוי' דנטלו לגגו דח' מיירי בשאר ספרים דל"ש בהו זיון, דהאותיות נגמרו בשלימותם בלא זיון כנלע"ד אח"ז מצאתי את שאהבה נפשי בספר התרומה (סימן קי"ד) ואולי אין הספר היקר הזה מצוי תחת ידו אעתיק לכבודו לשונו הזהב, וז"ל אין מנהג לזיין אותיות שעטנ"ז ג"ץ בגט כמו שעושים בס"ת, דבלא תגין נקראת שפיר אות, והתגין לשום דרש בא, אמנם הרב ר' יצחק בר אברהם היה מדקדק כיון שלא יתחייב עליהם אם יכתבו בשבת אם לא יעשה זיון כמשפטם כדאיתא בפרק הבונה, א"כ מסתמא אין נקראים אות בלא תגין, והכי משמע הפשט הא דבעי הכותב לזיוני, אבל אידי ואידי איירי דעלו בידו ב' אותיות הצריכים זיון, דהא לא קאמר הא באותיות שאין דינם לזיין, ותדע דהרי קאמר התם נטלו לגגו דח' ועשאו ב' זיינין חייב, משמע בנטילת הגג לחוד בלא זיון חייב, אלמא כיון שאין בדעתו לזיינים מקרי אות בהכי, עכ"ל. הרי דמפשט פשיטא ליה דח' אין צריך זיון, גם מבואר דפירש במה דאמרינן הא דבעי זיון היינו שהכותב רוצה לזיין, שמחתי שכוונתו לדעת הגדול.

שם חזינן להו לספרי דווקני כו', במקל באמצע הגג נראה דאין זה לא כרש"י ולא כר"ת, דלר"ת בעינן שיהיה גג עצמו מוגבה כזה /במקור יש שרטוט/ ואף דאפשר לומר דזה עצמו הוי כחטוטרתא דגמלי דבאמצע מוגבה והיינו כפי הנ"ל דבאמצע האות היינו במקום האויר שבינ' ב' זיינין הוא דבר גבוה, מ"מ הדבר בפשיטות מורה דגג עצמו מוגבה, והכי משמע בב"י ס' ל"ו שהביא דברי ר"ת ורש"י וכו' אח"כ והא דאמרי' באלפא ביתא דרע"ק מפני מה אין קושר כתר מפני שבעלי חטאים יש להם בושט משמע שאין לה מקל תירץ בהג"מ מקל שבצד שמאל שרגילין הסופרים לעשות אף בלא חיובא א"י שהוא כתר מחויב עכ"ל, מדנקט בתירוץ מקל שבצד שמאל משמע דקושייתם הי' רק על רש"י, וגם במקל באמצע משמע דלא מהני תירוץ דאין [רגילים] הסופרים לעשות כן בלי חיובא, א"כ מוכח דלר"ת לא הוי מקל באמצע ולא הוי כתר דניכר דהגבהות מצד עצמו, ורק במקל דניכר שהאות עצמו כבר נגמר אלא דעושה לו כתר, וגם כרש"י לא הוי דמשמע דמקל בצד שמאל דוקא, ומוכח ג"כ הכי מדברי הב"י הנ"ל דבאמצע אפשר דנשאר קושיות הב"י הנ"ל.

אך מ"מ בדיעבד בלא חטירה כלל הוי ח"ת דזה רק מסופרי דווקנא והרי אנו כותבין גיטין בלי חטוטרת כלל וא"כ מוכח דהוי ח', וכן מפורש בתשובת ריב"ש ס' ק"כ ז"ל ושמעתי שיש מי שהורה דאפי' אות ה' אם נוגעת בגג למעלה לא פסלינן בדיעבד והביא ראיה מדאמרינן בפ' הקומץ רבה אר"א חזינן לסופרי דווקנא נראה דאין זה לעיכוב אלא למצוה מן המובחר (וזה דעת תשב"ץ ס' נ' נ"א, ומפסק שו"ע י"ד ס' רע"ו ס"א מבואר דלא קי"ל הכי דלהתשב"ץ לא נפסלה קדושת השם ומדינא אסור לגרור) ואין זה נכון בעיני דהרי נזכר זה בברייתא שלא יעשה הה' חתינ והכרחתי לעיל דלעיכובא קאמר (והתשב"ץ שם תירץ ע"ז דאם ראשה אצל הגג ע"כ הדביקה בגג עבה כבאמצע הרגל דפסול בדיעבד אבל אם עשה ראשה משופע אעפ"י שהדביקה אינו דומה לחי"ת) והראיה היא יש לדחות בב' פנים הא' לומר שהיו מדקדקין דחטרי לגגו דחי"ת וזהו למצוה ואעפ"כ היו נזהרין לתלות כרעא דהה' ולא הי' מקילין בזה לומר דאפי' תגע לא תדמה לחי"ת שהרי אין חוטרין אותה כמו שחוטרין לחי"ת, והביא ראיה שכך ראוי לעשות לפי שהתליי' הוא לעיכובא ואינו כדי שלא תדמה לח' לחוד אלא שהוא פתח לתשובה כדבעי מיני' ר"י נשיאה, הב' שהתליי' הסופרים דווקני שלא היה די להם בהפרד הכרעא אלא היה תלוי הרבה כדרך הסופרים בגט בה' דלמהך עכ"ל. הרי עכ"פ נקט כפי השיטות דחטרי לגגו דחי"ת דהוי רק למצוה, וראיתי אח"כ באשל אברהם להפמ"ג ס' ל"ב בצורות אותיות כ' באות ח"ת ז"ל וי"ש יוצא ידי שניהם ב' זיינין וחטוטרת בראשו ומקל כעין תג בשמאלו ובב"י משמע דכשר בח' כרש"י דאמרי' ספרי דווקנא משמע לכתחלה ובה' דתלי' אי דבוק פסול אין לן לומר כן בח' עכ"ל, והמה דברים תמוהים במ"ש בשם הב"י הלא הב"י הביא רק לשון הגמ' וכו' עלה פ"ת ורש"י, וגם מה דכשר בח' כרש"י אם נידוק לישנא דספרי דווקנא בלא חטירה כלל כשר, גם מה דתלוי בתליי' הה' דנראה דעתו דלהסוברים דתליי' דה' מעכב מוכח דלא חיישינן לדקדוק לישנא ספרי דווקנא, ובמחל"ת הא מבואר בריב"ש הנ"ל דתליי' דה' מעכב ומ"מ דייק לישנא דספרי דווקנא ומתרץ לה בב' פנים, אבל לענין חטוטרת דח' קיימא הדקדוק להוכיח דמדינא כשר, וגם אין לומר כיון דאפשר לתקוני הוי כלתחילה כמ"ש המג"א ס' ל"ב ס"ק מ"ג, אינו ראיה דמה שהורה הגאון מפוזנן למחוק השורות כיון דמ"מ דעת הגדולים לפסול בדיעבד מש"ה אין לסמוך על הפוסקים המקילין כ"א רק דיעבד ממש היכי דא"א לתקוני, משא"כ בני"ד דלא מצינו מפורש מי שפוסל בדיעבד בלא חטירה, גם התם עכ"פ לכתחלה חיוב איכא אבל הכא אפילו חיוב לכתחילה ליכא רק למצוה מן המובחר כמו שמדוקדק בלשון הריב"ש הנ"ל, י"ל דבדיעבד לא בעי תיקון, ולזה י"ל דדי בעשיית מקל בשמאל דזהו אם אפשר בקל הוי לכתחלה ממש, כנלע"ד בעזה"י

משנה ברורה סימן לוצורת אות חי"ת

אות חי"ת תהיה שתי רגליה [א] כתמונת שני זייני"ן. והזיי"ן שבצד ימין [ב] נכון לעשות קרן ראשו עגול בצד ימין ויהיו הזייני"ן רחוקים זה מזה [ג] לכל היותר כעובי קולמוס ויהיו מחוברים בחטוטרת יחדין [הוא כמין גג גבוה]. ומקל [ד] [הוא כמין תג גדול] יעשה לה [ה] בראש רגל השמאל ולא באמצע. וצריך ליזהר [ו] שלא יאריך בגג החי"ת ואם האריך פסול ואין לו תיקון בתפילין ומזוזות משום שלא כסדרן. בד"א שעשה ב' זייני"ן [ז] וגג רחב דזה לא הוא כמין חטוטרת [ח] שהוא משופע אבל אם עשה החי"ת כדעת רש"י [דהיינו חי"ת פשוטה בלא חטוטרת שעל גגה] אפילו אם האריך הרבה כשר בדיעבד אף על פי שאינה מרובעת. אם עשה החי"ת [ט] כתמונת שני ווי"ן או כדלי"ת וא"ו או כדלי"ת זיי"ן וחטוטרת ע"ג כשר בדיעבד שהרי לא נשתנה לצורת אות אחר עי"ז ומ"מ אם אפשר לתקן לגרור יתרון האות והחטוטרת ישאר במקומו כגון בחי"ת שתמונתו היה כדלי"ת זיי"ן [י] והחטוטרת שלו נעשית באמצע הד' ולא בסופה יגרור מן הד' מקצתו עד שתעשה כמו זיי"ן אבל אם עומד בסופה יחלק האות כשיגרור מן הדלי"ת ולא יהיה לו תיקון אח"כ בתפילין ומזוזות שמעכב בהן שלא כסדרן ע"כ [יא] יש להכשיר בלא תיקון אבל בס"ת [יב] אם נמצא חי"ת שתמונתו היה כדלי"ת זיי"ן או שני ווי"ן אף שאין להוציא אחרת משום זה מ"מ בחול בכל גווי צריך לתקן האות עד שיעמידו על תמונתו הראויה וצריך להזהיר הסופרים ע"ז כי תמונת החי"ת שכתבנו למעלה יש לו עיקר בתלמוד ועמדו עליו גדולי הראשונים ז"ל. ודע עוד דבדיעבד אם עשה להחי"ת [יג] מקל לבד או חטוטרת לבד כשר והגרע"א מסיק בחידושו דאפילו נחסר להחי"ת החטוטרת וגם המקל שהיה חי"ת פשוטה כחית"ן שלנו כשר בדיעבד רק אם אפשר לתקן בקל לעשות לה מקל יעשה דהוי כלתחלה. אם נפסק ירך החי"ת ולא נשאר בו רק כמלא יו"ד די בכך בין ירך הימיני או השמאלי [פמ"ג בפתחה במש"כ יראה לי דה"ה לשאר אותיות וכו' ומה דנקט הפמ"ג שם ירך הימיני משום אחרוני דזכר שם נקט] ועיין בסוף אות תי"ו מה שכתבנו שם. אם החטוטרת שעל החי"ת לא היה דבוק להחי"ת אך לא היה ניכר להדיא ההפרדה מותר לתקנה אפילו בתו"מ ואין בזה משום שלא כסדרן [נלמד מל"ב סכ"ה עי"ש] אבל אם היה ניכר להדיא נתבטל ממנו שם האות * ואם נפרד רק מצד אחד החטוטרת מהחי"ת אפשר דיש להקל לתקן אפילו ניכר להדיא ועיין בבה"ל:

ביאור הלכה סימן לו

* ואם - דע דהספק אינו רק לפי מה שביררנו בס"ל ב"ב סכ"ה בבה"ל להלכה כדעת הגאון רע"א דתיקון מועיל באות שאינו נראה כשתי אותיות אפי' בניכר ההפרדה [דלדעת הפמ"ג אין תיקון מועיל בזה בתו"מ] כגון ביו"ד האל"ף שאינו נוגע להאל"ף אף דהיו"ד בפ"ע שם אות אחר עליו מ"מ כיון דיתר האות זה אין שם אחר עליו מועיל זה ג"כ להיו"ד דלא יקרא עליו שם יו"ד אלא שם אל"ף עליו וכמו שזכר שם הפמ"ג ג"כ את עצם הסברא הזו [ורק לשיטתו אין מועיל זה כ"א בלא ניכר ההפרדה להדיא] וביררנו שם ג"כ דאם החטוטרת למעלה בראשו אינם נוגעים זה לזה והיה ניכר ההפרדה אין מועיל תיקון משום דנראה כשני זייני"ן ולא אמרינן דהחטוטרת יציל את האות שיקרא על ידי החטוטרת עליו שם חי"ת עדיין ע"כ אפשר דגם בזה עדיין אין תמונת חי"ת עליו משום דאין דבוק מצד אחד להזיי"ן או אפשר דבזה דהחטוטרת למעלה אין נפסק באמצעו שם חטוטרת עליו ומציל על הזיי"ן שתחתיו שלא יקרא עליו שם זיי"ן וכנ"ל ביו"ד האל"ף וצ"ע:

ערוך השולחן אורח חיים הלכות תפילין סימן לו

סעיף יג

חי"ת לרש"י החי"ת כחי"ת שבדפוס אך למעלה בצד שמאל יש לו כמין מקל קטן ולר"ת הוא שני זייני"ן וחטוטרות על גביהן והמנהג כר"ת ויש לעשות כמו תג קטן בראש רגל השמאלי והרגל הימין יהיה ראשו עגול לצד הימין לכתחלה והשני רגלים כבזייני"ן וע"פ קבלת האריז"ל בתפילין הרגל הימיני כמו וי"ו וקו החטוטרות שעל רגל הימין יהיה עב ושעל רגל השמאל יהיה דק ואם עשה החי"ת כרש"י כשר דכל שיש עליו צורת אות חי"ת כשר בדיעבד וכן בכל האותיות:

קסת הסופר פרק ה אות ח

ח' לכתחלה צ"ל חטוטרת ע"ג ב' רגליה וגם תג קטן בראש רגל שמאל אבל רגל ימין יהי' ראש עגול לצד ימין לכתחלה וב' רגליה צ"ל כב' זייני"ן לכתחלה ועפ"י קבלת האר"י צ"ל צ"ל רגל הימנית כמו ו' בתפילין וקו החטוטרת שעל רגל הימין יהיה עב ושעל רגל השמאל יהיה דק (מג"א בשם ספר יראים) ולא יאריך בגגה כלל ואם האריך דהיינו שעשה ב' זייני"ן רחוקים וגג רחב פסולה משום דלא הוי חטוטרת ובתפילין אין לה תיקון אבל אם עשאה כדעת רש"י בלא חטוטרת אפי' האריך בה כשר בדיעבד אע"פ שאינה מרובעת. וכן אם עשאה דל"ת זיי"ן וחטוטרת על גבה פסולה (ובתפילין כה"ג עיין לקמן סימן ה' סעיף כ"ב) (ג"כ מה"ק ס"י ע"ד). ומ"מ אם נמצא כן בספר תורה בשבת או בתמונת ב' ואוי"ן וחטוטרת על גביהן אין להוציא אחרת (כ"כ בספר החיים וכן מצאתי בספר נטיעה של שמחה קורא תגר על חי"ת כזה וכתב שאין לזה צורת חי"ת כלל). אם כתבה כעין נו"ן הפוכה מצד ימין ונו"ן כפופה מצד שמאל וחטוטרת ע"ג כזה [י] יש לפסול ומ"מ נראה דגם בזה אין להוציא ס"ת אחרת.